

- (Ed.). St. Petersburg: Aleteya (in Russ.)
6. Ryabova, T.B. (1999). *A woman in the history of the Western European Middle Ages*. Ivanovo. Retrieved from <http://genderstudies.info/sbornik/sbornik15.htm>
  7. Yastrebitskaya, A.L. (1994). *Woman-healer. Medieval Europe through the eyes of contemporaries and historians. A book for reading. Part III. Medieval man and his world*. Moscow: Interprax (in Russ.)
  8. Revyakina, N.V. (1999). *Humanistic education in Italy XIV-XV centuries*. Ivanovo. (in Russ.)
  9. (1995) *A letter of protest from the residents of Genoa against the tax benefits granted to a female doctor. Traditions of education and upbringing in Europe XI-XVII centuries*. Ivanovo (in Russ.)
  10. (2001) *The Trotula: a medieval compendium of women's medicine. University of Pennsylvania. (in USA)*
  11. (2008) *The First Cosmetic Treatise of History. A Female Point of View. International Journal of Cosmetic Science (University of Salerno) 30 (2). P. 79–86 (in USA)*

DRACH Oksana, Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: drach_oksana@ukr.net

GENDER PECULIARITIES OF MEDIEVAL MEDICINE IN EUROPE: FEMALE HEALER

Abstract. Introduction. *Women's history can be represented as a huge interdisciplinary field that covers socio-economic, demographic, cultural-anthropological, psychological, and intellectual dimensions of the modern civilization, serves the purpose of development of intercultural dialogue and ensures the principle of unity in diversity.*

Purpose. *In modern Ukrainian historiography, no comprehensive work on the gender approach in the history of medicine has been created. The goal of the article is to study the gender peculiarities of medieval medicine in Europe, in particular, possibilities and methods of fulfilment of women in the medical sphere.*

Results. *Characteristic figure of the European High Middle Ages is a female healer. Medical knowledge was included in the education component of a noble woman: she was taught to treat injuries, which a man could get at war or during hunting. By the 12th century female monasteries served as treatment centres. That's why nuns also possessed required medical skills. In the village female healers, so-called "wise women", cared for patients and treated them. They combined ancient knowledge about medicinal herbs and plants, practical experience and elements of magic.*

In the 14th century women were forbidden to have access to the university medical education. This fact substantially minimized the possibility of becoming a doctor. Certified male doctors treated medical women without a license with suspicion. They were constantly accused of incompetence and even brought to court for illegal treatment.

Medieval medical treatises offer a range of activities for easy and successful childbirth. Paediatric literature is imbued with the idea of a strong relationship between the mother and baby and the appropriateness of breastfeeding. The opinion on the female body as a source of healing properties was established.

Conclusion. *In the sphere of women's diseases, childbirth, and upbringing of new-borns female doctors remained serious competitors to certified male doctors with university education. For many centuries, the use of feminine labour in medicine has become predominantly obstetric (midwives) and care for ill persons.*

Key words: *medieval medicine, woman, healer, midwife, treatment, breastfeeding.*

Одержано редакцією 20.10.2017
Прийнято до публікації 30.11.2017

УДК 94(367)

САГАН Галина Василівна,
доктор історичних наук, доцент,
професор Київського
університету імені Бориса
Грінченка,
e-mail: galinasagan@gmail.com

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРИСУТНОСТІ НА ТУРЕЦЬКІЙ ЗЕМЛІ

У статті в результаті ретроспективного аналізу української присутності на турецькій землі виокремлено причини появи наших співвітчизників у межах турецької держави, зазначено специфіку спілкування з владою та пересічним населенням у різні історичні епохи, охарактеризовано процес становлення чи занепаду діаспорного життя українців в Туреччині. Через вивчен-

ня звітів діяльності сучасних українських громадських організацій в Туреччині розкрито зміст діаспорного життя наших співвітчизників у цій країні.

Ключові слова: ясир, Османська імперія, мазепинська еміграція, Задунайська січ, дипломатичні відносини, українська діаспора в Туреччині.

Постановка проблеми. З огляду на те, що сьогодні в Україні на державному та приватному рівнях знову зростає інтерес до нашої чорноморської сусідки, а давнє історичне минуле стимулює його, варто звернутися до важливих, інколи суперечливих сторінок історії української присутності на турецькій землі. У минулому залишилося багато позитивних ідей, які Туреччина й Україна за певних суб'єктивних обставин не змогли реалізувати їх як партнери міжнародної співпраці. Тому звернення до історії допоможе подолати деякі сьогоденні проблеми українсько-турецьких відносин, пов'язані із шлюбною еміграцією, заробітчанством і більш глобальними питаннями – економічним та стратегічним партнерством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема української присутності на турецькій землі не так часто ставала предметом дослідження української та зарубіжної історії. Однак науковці, які вивчали зовнішні відносини України та Туреччини, історію козацтва, діяльність таких видатних постатей української історії як Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика та інших, впритул підходили до питання перебування наших співвітчизників на території колись Османської імперії, а пізніше Турецької республіки.

Слід зазначити, що для українських істориків з'явилася можливість ґрунтовного, не заідеологізованого дослідження у будь-якому, з вищезгаданих напрямів, лише із здобуттям Україною на початку 90-х р. ХХ ст. незалежності. Для науковців відкрилися вітчизняні архіви, з'явилася можливість поїздок за кордон, почали організовуватися міжнародні конференції, а діаспорні вчені змогли долучити свій доробок до загальної української історичної науки.

До одних із перших пострадянських досліджень можна віднести розвідку Сергійчука В.[1], в якій автор розкриває роль козацтва у презентації українського народу на міжнародній арені в добу середньовіччя. З багатою джерельною базою, що ґрунтується на українських і польських архівах, у середині 90-х років ХХ ст. вийшла монографія львівського дослідника Федорука Я.О.[2] Автор детально характеризує впливи європейських держав та Османської імперії на історію України. Досліджує зв'язки Б.Хмельницького з Портою та з іншими центрами європейських держав.

Важливу та нову проблему порушує в одному із своїх досліджень Дашкевич Я.Р.[3], де повертає інтерес науковців до проблеми демографічної втрати в Україні, причиною яких були ясир та політичні міграційні зрушення, викликані турецько-татарською агресією упродовж ХІІІ-ХVІІ ст. Вчений зумів підрахувати, що лише за два з половиною століть (ХІІІ–ХVст.) втрата населення українських земель становила 2–2,5 млн. осіб, які були взяті в полон або страчені [3].

Великий доробок з проблем, близьких до нашого дослідження представлений українськими істориками в діаспорі. Зокрема, Д.Дорошенко [4], Л.Винар [5] та В.Різніченко [6] у своїх працях показують боротьбу за українську незалежність сподвижників гетьмана І.Мазепи – П.Орлика та А.Войнаровського.

Належне слід віддати найґрунтовнішому досліднику турецької історії А.Кримському [7], якому вдалося у 20-ті роки ХХ ст. організувати наукову експедицію до Туреччини і в місцевих архівах попрацювати над складними питаннями сходознавства. У своїй «Історії Туреччини» А.Кримський порушує важливі питання спільної українсько-турецької історії, пов'язані з перебуванням українських невільників на території Османської імперії.

Майже випав з уваги дослідників період перебування українців на турецькій землі після Першої світової війни і до 50-х р. ХХ ст., коли припинила свою діяльність українська еміграція в Туреччині у ХХ ст. Лише окремі факти національного життя українців в Анатолії у першій половині ХХ ст. подає дослідження С.Наріжного [8]. По при цьому, нам нічого не відомо про приватне життя українців на той час в Туреччині, і справжні причини зникнення української еміграції у цій близькосхідній країні.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб через аналіз столітньої присутності українців на турецькій землі показати причини появи наших співвітчизників у межах турецької держави, зазначити специфіку спілкування з владою та пересічним населенням у різні історичні епохи, виокремити процес становлення чи занепаду діаспорного життя українців в Туреччині.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з XIV ст. турецька земля зазнає слов'янського впливу. Першими до Османської імперії потрапляли південні слов'яни, оскільки саме їхні території у XIV–XV ст. одні із перших були підкорені турками. Таким чином, поступово, як правило, серби і хорвати включалися у соціально-економічне та політичне життя османів. Балканські слов'яни досить часто займали керівні посади у війську султана й при дворі. Наприклад, візиром Сулеймана Пишного був серб Рустем-паша. Запорукою успішності для слов'ян ставало прийняття ними ісламу. Проте змінивши віру, вони не зраджували своїй мові. У результаті слов'янські мови при дворі султана займали третє місце після турецької та арабської.

Чи не найбільша доля слов'янського люду припадала на українців, які, як правило, мали статус невільників. До турецької землі їх постачали як самі османи, так їхні васали кримські татари. Ясир захоплювали в основному у таких історико-етнічних районах України як Поділля, Галичина і Волинь. Сюди туркам зручно було проникати через залежну Молдову, або з чорноморських турецьких твердинь – Очакова, Акермена на Дністрі та ін. [7].

Тактика турецьких нападів була, як правило, розрахована на захоплення людей. Загін з кількох тисяч кіннотників вривався якнайшвидше та якнайглибше в українську територію, утворював у певному місці кіш, з якого на всі боки розсилали менші відділи – українською «загони». Назва відповідала їх буквальному призначенню – заганяти людей. Загін розтягався в лінію завдовжки близько 10 миль (70–80 км.). Дорогою він захоплював усіх придатних для рабства, дрібних дітей і старих вбивали. Загін діяв 4-8 днів, повертався до коша і разом з ясиром повертався додому. Також була відпрацьована система сигналізацій. Села підпалювали не просто з бажання нищити, а за допомогою диму та вогню повідомляли іншим загонам, що ясир у даному напрямку вже вибрали [3, 42].

Полонених гнали пішки, вбиваючи при цьому хворих і поранених, щоб вони не сповільнювали повернення. Коли наближалася погоня, османи приймали дуже жорстоке рішення – вирізували, топили ясир. У небагатьох випадках рятівникам вдавалося звільнити захоплених людей. Татаро-турецький полон перетворював українців у товар. Головним ринком работоргівлі була Каффа (Феодосія). З відти вже раз проданих, людей переправляли до Царгорода та інших міст Османської імперії. При розпродажі торгівцеві обов'язково вказував звідки родом раби. Дорожче цінилися ті, що були із землі Королівської (Галичина, Волинь, Поділля), і дешевше з Московської. Невільники з московських земель вважалися лукавими і брехливими. Про роксоланів (українців) поширювалася слава як про старанних, незрадливих робітників, за них давали великі гроші [7, 192]. Проте, в більшості це не покращувало важку долю наших співвітчизників у турецькій неволі.

Чимале значення для подальшого майбутнього невільників мало фізичне здоров'я, вік, стать. Сильних чоловіків середнього віку використовували як домашню худобу, впрягаючи самих або у купі з тваринами у ярмо. Дуже важко доводилося тим, хто працював веслярами на галерах. Цих рабів приковували ланцюгами до лавок, з яких вони управляли веслами, на яких їли, спали, ні на хвилину не покидали свого робочого місця. Поміж рядами ходив суворий наглядач, який раз від разу шмагав гребців по голих спинах батою із сирої шкіри. І батіг і спина невільників були червоні від крові. Годували рабів тим, що собакам їсти було гидко – гнилим, покритим червами [7, 191].

Кращої долі могли чекати в Туреччині гарненькі, міцні хлопчики, з яких виховували яничарів. Багато кому з них щастило піднятися до неабияких державних посад. Український письменник, сучасник Сулеймана Пишного, Михайло Литвин, який служив дипломатом Литовської держави у Криму, у своїх записках писав: «Всі міністри отих тиранів євнухи, секретарі й тямущі люди та їх особне військо – яничари, що з дитячих літ навчаються військового знання та військової дисципліни, а ті, що з них обираються воєначальниками й барони – усі вони родом з нашої крові» [8, 23].

Найкраще, принаймні торгівці, обходилися з вродливими українськими дівчатами, яких спеціально готували до гаремного життя. Навчали співу, танцям та іншому, що могло знадобитися для задоволення потреб її майбутнього володаря. Не тільки красою, але й розумом полонило українське жіноцтво турецьких чоловіків, впливаючи тим самим на політичне життя Османської імперії. Найяскравіші сліди в історії залишила знаменита Роксолана (Настя Лісовська), ставши дружиною Сулеймана I, вона справляла помітний вплив на політику Османської імперії. Також українки були дружинами ще кількох султанів,

котрі правили в XVII-XVIII ст. у Туреччині – Ібрагіма, Демана II та Мустафи II. У свою чергу дружина Ібрагіма стала матір'ю султана Мухаммеда (Мехмеда) IV (1648-1687рр.), а дружина Мустафи II – матір'ю султана Османа III (1754-1757 рр.) [10, 311].

Досить достовірні дані про турецький полон подають вірші ще одного українського письменника XVII ст. Мартина Пашковського, який сам перебував у турецькій неволі й описував у своїх творах автобіографічні факти. З віршів ми дізнаємось, що М. Пашковський мав багато господарів, але всі бачили його шляхетність, розум і тому довіряли йому. Один із власників, помітивши дотепність невільника, послав його у місто навчатися ремеслу – робити чамлети (тканину із шерсті азійської кози). Не пройшло й року, як задоволений господар вирішив одружити свого підневільного зі своєю сестрою. Але М. Пашковський за кілька днів до весілля втік із угорцями до Царгороду [11, 25].

У другій половині XV ст., коли утікачі від феодалських утисків – переважно з Київщини, Поділля, Волині та інших регіонів України, починають гуртуватися для захисту рідних земель від грабівницьких нападів ординців. Майже століття знадобилося аби сформувався такий феномен середньовічної історії як козацтво.

За два-три десятка років запорізьке козацтво, як реальна сила привернула до себе увагу сусідніх середньовічних держав. У числі перших були Кримське ханство й Османська імперія. Український літописець Григорій Граб'янка, зокрема, так повідомляв про це: «Коли султану кажуть про повстання на окраїнах Оттоманської імперії – він і слухати не хоче, а що стосується козаків, відповідав: «мушу єдиним ухом слухати». Підтвердженням цього – численні його листи до польського короля з проханням вплинути на козацтво «привести його в послушенство» [1, 97].

На повний голос на міжнародній арені заявляє про себе козацтво на середину XVI ст., коли на дніпровські острови приходять Дмитро Іванович Вишневецький. Він засновує першу Запорізьку Січ на о. Хортиця, закладає тут перший укріплений замок. Його поведінка як лідера українського козацтва стає незалежною і самостійною А згодом презентує Січ як окремих суб'єкт на міжнародній арені. Одним із перших дипломатичних кроків Д.Вишневецького була поїздка восени 1553 р. до Порти – османської столиці. Треба було бути надзвичайно мужньою і сміливою людиною, аби відважитися на таку поїздку в Константинополь – туди, звідки протягом 1548-1553 рр. не раз у грізних листах до польського короля султан вимагав суворої кари українському князеві Д. Вишневецькому за розправи з ординцями. Прийняли Д. Вишневецького в Порті добре, «дістав він там подарунки». До речі, польський король Сигізмунд-Август кількома роками пізніше свідчив, що «до цісаря турецького він (Вишневецький) ходив проти нашої волі» [1, 100].

Місія Д. Вишневецького до султана Сулеймана I мала на меті отримати підтримку в османського правителя і тим самим пригасити войовничі запали кримської орди щодо українських земель. З цього часу Д. Вишневецький почав вести успішну боротьбу з кримськими татарами, наганяючи страху і самій Порті. Про це свідчать дослідження французького історика Ш. Лемерсьє-Келькеже, котрий працював тривалий час у турецьких архівах. Порівнюючи військові приготування Османської імперії проти Д.Вишневецького з приготуваннями проти інших своїх європейських ворогів – Венеції та Священної Римської імперії, зазначив, що такі заходи султана були винятковими і – єдиний випадок в історії Туреччини того часу – всі вони були спрямовані не проти держави, а проти окремої особи [1, 101]. Після трагічної загибелі Д. Вишневецького, якого турки нарекли «найвеличнішим ворогом Блискової Порти», дипломатична місія Запорізької Січі на деякий час занепадала.

Активні спроби, направлені на відновлення дипломатичних відносини України з турками, розпочалися за часів Б.Хмельницького. Посланці гетьмана відправлялися до Стамбулу для вирішення низки питань: про захист козацької торгівлі у Чорному морі, про укладення військових союзів проти Речі Посполитої та ін. Особливо насиченими були відносини Української Козацької Держави з васалом Туреччини, Кримським ханством. Проте у планах Ю.Хмельницького так і залишилося питання про відкриття постійного представництва при султанському дворі: «Резидент Запорозького війська та його землі проживатиме у Стамбулі в справедливій пошана з усякою безпекою, і цей резидент має доходити всякої справедливості покривдженним козацьким купцям» [12, 444]. Однак з часом ці плани українського гетьмана були відсунуті не другий план через зміну векторів української зовнішньої політики, викликану підписанням з Росією угоди на Переяславській раді.

Давній намір про відкриття посольства у Царгороді пробують реалізувати наступники Б.Хмельницького. Зокрема, за часів руїни гетьман Правобережної України Петро Дорошенко у 1669 р. направив до Константинополя дипломата Михайла Раткевича Портянка, колишнього наказного гетьмана і «намісника» П.Дорошенка. Згодом його змінює Прокіп Поривай. Тоді, коли про діяльність двох, вищезгаданих послів відомо мало, то наступний дипломат залишив про себе більше згадок.

У 1675-1677 рр. українським представництвом у Порті завідував Остафій Астаматій. Його місія видалася важкою і особливою. Астаматій був талановитим дипломатом, він зумів переконати султана у необхідності надання військової підтримки П.Дорошенку у боротьбі з поляками. З цією метою до України було надіслано вільне військо, яке очолило семеро пашів. Але, зібравши великий ясир на півдні України, турки передумали рятувати П.Дорошенка [13, 9]. Такий результат завершення домовленості наштовхує на неоднозначні висновки. По-перше, направляючись на допомогу, турки, скоріш за все, завчасно обумовили плату своєї послуги. Не виключено, що це мав бути саме ясир. Та зібравши його до початку військової кампанії, турки з невідомих причин не виконали до кінця угоду. По-друге, українські гетьмани за військову підтримку з боку Османської імперії проти Речі Посполитої готові були платити найдорогоціннішим скарбом України – її народом, аби позбутися національного, культурного і релігійного тиску з боку Польщі. По-третє, чергова зрада союзників засвідчує проте, що у боротьбі за волю краще боротися власними силами, а це означає, що сили, принаймні, потрібно мати, а вже тоді розвивати їх, вкладати у них духовні і матеріальні ресурси. З історичного досвіту та реалій сьогодення, варто зауважити, що ці доміанти не завжди враховувалися та й досі їх інколи упускають державні лідери України, що породжувало й породжує труднощі у формуванні міцної української державності.

Повертаючись до наших історичних постатей XVII ст., зауважимо, що правління П.Дорошенка у 1676 р. занепадає і, вищезгадані фактори далеко не були останніми, а український посол Астаматій повертається до Константинополя, але на той раз його султан запрошує до себе на службу. Один час султан навіть хотів посприяти Астаматію отримати гетьманську булаву. Проте думка правителя османів змінилася, і як не дивно, через поради самого ж Астаматія, який рекомендував султану просунути на гетьманства Юрія Хмельницького. Колишнього дипломата було назначено «правою рукою» гетьмана – першим радником. Проте далекоглядність державницьких намірів Астаматія не подобалася султану. Туреччина стала побоюватися, що її ставленик може стати в опозицію до неї. Тому султан радить Ю.Хмельницькому «при нагоді зі світа звести таких визначних дорадників як Астаматій та інших» [13, 11]. Гетьман прислухався до поради і у 1678 р. Астаматія за вірну службу було вбито.

На початку XVIII ст. історичні події складаються таким чином, що змусили перенести центр боротьби за українську державу на чужі терени. Зокрема після поразки шведського короля у війні 1709 р. з російським царем Петром I, гетьман України Іван Мазепа, як союзник Карла XII, щоб уникнути московської помсти, разом із своїм військом знайшли притулок на турецькій землі. Агенти Петра I весь час старалися підкупити за величезні гроші турецьких правителів, щоб вони видали І.Мазепу. Однак турки залишилися вірні заповітові святої книги ісламу Корану – не видавали втікачів.

До Туреччини за Мазепою пішло багато козацької старшини, і майже всі полковники опинилися в його таборі. Згодом, коли з'ясувалося, що шведський союз успіху не принесе, дехто покинув І.Мазепу й повернувся до російського царя. Проте найвірніші борці за українську державність пішли за Гетьманом на еміграцію. Серед них були: генеральний обозний Іван Ломиковський, генеральний бунчужний Федір Мирович, генеральний осавул Григорій Герцик та інші. Реальною силою українських емігрантів було запорозьке військо, кілька тисяч людей, яким татарський хан дав місце у своїх володіннях, але число їх збільшувалося за рахунок втікачів з України [4, 154-155].

Сулейман Ахмед III прийняв козаків як свої воїнів, дав їм землю між Прутом і Чорним морем, право ловити рибу, припаси для 40 куренів, зброю, одягу, платню і різні дарунки. Також подарував прапор, який символізував союз ісламу і християнства. Це був блакитно-червоний стяг: на червоному фоні – півмісяць із срібною зіркою, на блакитному – золотий хрест. Багаті подарунки були зроблені гетьману І.Мазепі і кошовому отаману К.Гординському. Їм презентували хутрянні шуби, шапки і військових коней. Кожний козак також

отримав гаманець зі 500 турецькими монетами. З нагоди султанського прийому 9 днів тривали гуляння. Козаків було розселено по квартирах між Прутом і Дніпром. І.Мазепа оселився у генуезькому палаці у м. Галац [14, 67-72]. За ці султанові дари козаки мали нести при потребі військову службу в його армії. У мирні часи – вели повноцінне світське життя: «ловили рибу, споживали дари султана, волочилися по краю, торгували» [14, 71].

Не більше двох місяців Іван Мазепа користувався гостинністю турецького володаря. 22 серпня 1709 р. в м. Бендери Гетьман, будучи дуже хворим, помирає. Українську еміграцію очолює генеральний писар, найближчий сподвижник І.Мазепа Пилип Орлик. П.Орлик родом походив із вельможної чеської родини, яка проживала у Польщі. Народився він у м. Ошмянні, неподалік м. Вільно. Ще за молоді П.Орлик переїхав до України й назавжди пов'язав власну долю зі своєю новою батьківщиною. У Києві він закінчив Академію і влаштувався на службу до канцелярії київського митрополита. Звідси переїхав до гетьманської канцелярії і як здібна, освічена людина швидко зробив блискучу кар'єру. Уже на початку 1700-х років він став генеральним писарем [4, 155].

5 травня 1709 р. козацька рада в Бендерах вибрала П.Орлика Гетьманом. Відразу його визнала шведський король і турецький султан. Для П.Орлика розпочався важкий період боротьби за українську державу. Великі надії у цій справі він покладав на своїх союзників – Туреччину і шведського короля. Про це засвідчує лист П.Орлика до Гетьмана Лівобережної України П.Скоропадського: «Не йміть віри тим, що кажуть буцім Отаманська Порта думає панувати над Україною. Ні, Блискуча Порта, його Величність король шведський і хан кримський уже межі собою таку згоду зробили, щоб Україна не підлягала ні під чию васальну залежність, але була б завше самостійною державою» [6, 13].

До заповітної мрії П.Орлика та прибічників підвели події так званої прутської кампанії, коли у липні 1711 р., на берегах Пруту в Бессарабії, російське військ було взято у турецьке пастку. Однак, зрада візиря, який за великі гроші відпустив полонених, нанесла великої шкоди українській самостійності. З великим обуренням сприйняв ці новини Карл XII. Сам візир заплатив головою за договір, укладений з російським царем. Однак у Царгороді головні радники султана були теж підкуплені царським золотом, і Порта ратифікувала Прутський мир, який можна було трактувати кожною стороною зі своєю вигодою. Щоб паралізувати діяльність української еміграції, Петро I розпочав терор проти родичів, які залишилися в Україні: їх арештовували, вивозили до Москви й далі на північ, примушували писати листи до емігрантів, щоб ті припинили свою діяльність [4, 157].

Намагаючись врятувати ситуацію, П.Орлик у грудні 1711 р. надсилає до Стамбулу делегацію від імені українського народу. До її складу увійшли: прилуцький полковник Дмитро Горленко, генеральний писар Іван Максимович, генеральний осавул Григорій Герцик і Кость Гордієнко як представник Запорізької Січі й Наказного Козацького Війська. Для делегації П.Орлик написав інструкцію з 10 статей – це було нове трактування Прутського миру, яке вже не мало двозначності, і згідно з яким Україна мала стати незалежною країною. Посольство П.Орлика справило рішучий вплив на турецький уряд, і той прийняв трактування Прутського договору за П.Орликом і оголосив у кінці 1711 р. Московщині війну. Проте гроші черговий раз зробили свою справу. 5 квітня 1712 р. було змінено Прутський договір, у якому тепер йшлося про те, що цар відмовляється від Правобережної України, залишаючи за собою Київ. Ця редакція обійшлася Петру I у 100 тис. червінців [6, 19].

Нове трактування миру справило гнітюче враження на П.Орлика. Він став доказувати, вмовляти, щоб візир допоміг визволити Лівобережну Україну і святиню українського народу - Київ. Благання допомогли. Порта почала готуватися до війни з Московщиною. 4 червня 1713 р. новий візир Алі-паша скликав вельмож та офіцерів для наради з питання початку війни. Ведучу роль на засідання зіграла позиція Муфтія, якому росіяни пообіцяли 10 тис. левів і мішок соболев, якщо той відстоїть мир між Туреччиною і Росією. З думкою Муфтія згодом погодився й султан. У результаті між державами було укладено на 25 років мир.

Втративши останні надії на турецьку допомогу, П.Орлик 27 листопада 1713 р. залишив кордони Османської імперії, виїхавши до Швеції. Разом з ним Бендери залишили А.Войнаровський, брати Герцики, Федір Нахимовський – всього 20 осіб. В умовах матеріальної скрути та проблем зі здоров'ям, Гетьман до самої смерті відстоював ідеї української державності, які не один раз відроджувалися, черговий раз зазнавали поразки і лише

наприкінці ХХ ст. змогли реалізуватися. Однак, нинішні реалії засвідчують, що ще чимало зусиль слід приложити аби це стало dokonаним фактом.

Друга хвиля козацької еміграції до володінь Турецької імперії розпочалася після зруйнування Запорізької Січі російською царицею Катериною у 1775 р. Частина колишніх козаків розбрелася селами, частина перейшла на службу до російського царя, а найстійкіші вирішили шукати нові землі для Січі. У результаті близько 5 тис. запорожців зуміли обманути генерала П. Текелія і на човнах та сухоходом дісталися до турецького міста Білгород (тепер Акерман у Бессарабії) над Дніпровим лиманом. Звідти козаки надіслали до султана делегацію. Він надав їм своє підданство та землі гирла Дунаю для мешкання. За своїм старим звичаєм козаки облаштували своє життя, а також їм надали право внутрішньої автономії. Зі згоди очаківського паші, задунайські козаки вибрали полковником Івана Горба, писарем Максима Легу, осавулом Тягуненка, отаманом Підручного [16, 13].

Число козаків дуже скоро почало зростати. І вже у 1776 р. їх було понад 7 тис. Січ стала принадою для всіх, хто не хотів миритися з польським чи російським пануванням на українських землях. Згодом ця еміграція стривожила російський уряд, через що у 1779 та у 1780 роках ним було видано маніфести із закликами до втікачів про повернення до рідного краю. За цих обставин султан наказав відсунути козаків далі від турецько-російського кордону. Це привело до зіткнення запоріжців із донськими козаками.

Політика, яку провадив турецький султан у Задунайській Січі, згодом негативно налаштувала козаків проти східної імперії. Зокрема султан залучав козаків до частих військових конфліктів з російським царем. Тим часом, правитель Росії почав відновлювати українські козацькі формування, чим змушував запорожців битися зі своїми. Також султан посилав козаків на приборкання своїх підданих-християн. Так, запорожців посилали втихомирювати повстання сербів і греків, що справило дуже неприємне враження на козаків [4, 242].

Не довіряючи запорожцям і через наростання військового конфлікту з Росією, султан висловив намір переселити козаків вглиб Азії. Російський уряд теж не сидів склавши руки. Серед козаків провадилася активна пропаганди про повернення на рідні землі, і з початком у 1828 р. російсько-турецької війни Задунайська Січ перестала існувати. Кошовий Й.Гладкий з 500 козаками перейшов на бік Росії. У відповідь на це султан наказав спалити Січ. Козаків, з тих, що залишилися, частину арештували, частину – стратили. Після звільнення запорожці стали жити як прості рибалки. Їхні нащадки й досі живуть у Добруджі (Румунія). На другому десятилітті ХХ ст. турецька земля прийняла так звану Денікінську еміграцію, яка породила нову хвилю українську еміграції до Туреччини, на той час практично єдиної мусульманської країни, в якій на певний час зорганізувалася українська діаспора.

Переселення до сусідньої чорноморської держави відбувалося у два етапи. Перше відбулося у 1919 р., коли з Одеси до Стамбулу виїхали великі землевласники, урядовці та невелика кількість військових. У січні-листопаді 1920 р. мали місце дві наступні хвилі масової втечі українських і російських військових та представників дрібної буржуазії. Вони (300 тис. осіб) не надовго затрималися у Стамбулі і переїхали до Сербії, Болгарії, Угорщини, Румунії та Польщі. У Туреччині залишилося не більше 8 тис. українців, усі звернулися за допомогою до посольства УНР в Стамбулі, де їм видали паспорти, посвідчення та рекомендації, необхідні для отримання медичної допомоги та працевлаштування [17, 73-75].

Загалом українські емігранти мали статус біженців. Із працевлаштуванням було важко, влаштовувалися переважно на важку фізичну роботу на сільськогосподарські ферми, вантажниками, носіями. Проте, зароблених грошей не вистачало на найнеобхідніше, тому майже всі дуже бідували. Лише декому вдавалося отримати допомогу американських установ. Як правило, це були ті, хто видавав себе за росіян, оскільки серед чиновників вищезгаданих фірм були росіяни, які дуже неприязно ставилися до українців. До речі, з турками українці налагодили досить непогані стосунки. Вже наприкінці 1920 р. за згоду з Радянською Росією, турецький уряд видав закон, згідно до якого потрібно було здати усіх українців більшовицькому уряду, тому на деякий час українці не афішували свою діяльність, багато хто залишив Стамбул. Посольство УНР теж тимчасово припинило діяльність.

Згодом українські емігранти почали відновлювати власне діаспорне життя. Вона гуртувалися в так звані округові земляцтва, ініціаторами створення яких були вихідці з Херсонщини, Поділля, Волині, Київщини, Чорноморщини і Галичини. Також діяли Українська студентська спілка, Царгородська Рада, навколо яких зібралось чимало українців. У

1928 р. ці організації об'єдналися в Українську громаду в Туреччині [10, 312]. До неї долучилося близько 450-460 осіб. [18]. Однак тоді українська діаспора відзначалася низьким рівнем національної активності. Це було обумовлено скрутним матеріальним становищем та непевним правовим статусом українців в Туреччині. По при все, Українська громада, як один із осередків Української Головної Еміграційної Ради, проіснувала аж до кінця 1950 –х рр. На цей період старші емігранти помирали, а їхні нащадки (їх було не багато) асимілювали [10, 312].

Висновки. Історична ретроспекція української присутності на турецькій землі, яка триває вже понад сім століть, демонструє різні настрої присутності наших співвітчизників в цій країні. Насильницьке вивезення українців до Османської імперії доби середньовіччя, змінилося на добросусідські відносини між Україною та Турецькою Республікою. Туреччина стала улюбленим місцем відпочинку українців. Багато хто виїздить на роботу і вже не один рік проживає у цій південній країні. Наявність українських діаспорних структур в Туреччині свідчить про те, що українців ця країна прийняла гостинно. Життя і праця наших співвітчизників на відстані від землі свого походження породила потреби у задоволення національних і культурних потреба. Посольство України в Турецькій Республіці активно долучається до організації таких запитів українців, позиція яких тут є визначальною.

Список використаної літератури

1. Сергійчук В. Перші козацькі посольства // Жовтень. – 1986. – № 1. – С. 97–103.
2. Федорук Я.О. Міжнародна дипломатія і політика України 1654-1657. – Львів., 1996. – Ч.І. – С. 262.
3. Дашкевич Я.Р. Ясир з України (X V – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 2. Український археографічний збірник. К., 1992. – Т.5. – С. 40-47.
4. Дорошенко Д. Нарис історії України. К., 1991. – Т.ІІ. – 349 с..
5. Винар Л. Андрій Войнаровський. Мюнхен, 1962. – 127 с.
6. Різніченко В. Пилип Орлик. (Гетьман – Емігрант). Його життя й діяльність. – К., 1918.. – 48 с.
7. Кримський А. Історія Туреччини. К.– Львів. – 1996. – 287 с.
8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. К., 1999. – 272 с.
9. Антонович В. Мемуари, касающиєся історії Южної Росії. 1889. – Т.1. – С.23.
10. Трошинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. – К., 1999. – Т. 15. – 352 с.
11. Возняк М. Мартин Пашковський про козацькі сутички з Татарами й долю ясиру. Відбиток із “Записок НТШ”. Львів, 1927. – Т. 147. – С. 25.
12. Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ. М., 1822. – Ч.ІІІ. – С.444.
13. Крип'якевич І. Остафій Астаматій (Остаматенко), український посол в Туреччині 1670-их рр. – С.7-15.
14. Мазепенці в Туреччині. З паперів Садик-Паші (Чайковського) // Україна. – К., 1914. – Кн. ІІ. – С. 67-72.
15. Різніченко В. Пилип Орлик. (Гетьман – Емігрант). Його життя й діяльність. – К., 1918. – С.13.
16. Степовий В. До історії Задунайської Січі // Україна. – К., 1914. – Кн. ІІ. – С.13.
17. Українці в Царгороді // Трибуна України. – 1923. – Ч. 4-7. – С.73-75.
18. Тризуб. Ч.22-23. 1928.

References

1. Sergiychuk, V. (1986) The first Cossack embassies. *Zhovten (October)*, 1, 97-103 (in Ukr.)
2. Fedoruk, Ya.O. (1996) *International diplomacy and Politics of Ukraine 1654-1657*. Lviv. Part I. (in Ukr.)
3. Dashkevych, Ya.R. (1992) Yasir from Ukraine (XV – the first half of the XVII century) as a historical and demographic problem. *Ukrainskyy arkhеоhrafichnyy zbirnyk (Ukrainian Archeographical Collection)*,5, 40-47 (in Ukr.)
4. Doroshenko, D. (1991) *Essay on the history of Ukraine*. Kyiv. Vol. II. (in Ukr.)
5. Vinar, L. (1962) *Andriy Voinarovsky*. Munich (in Ukr.)
6. Riznichenko, V. (1918) *Pylyp Orlik. (Getman - Emigrant). His life and activities*. Kyiv. 48 (in Ukr.)
7. Krimsky, A. (1996) *History of Turkey*. Kyiv-Lviv (in Ukr.)
8. Naryzhny, S. (1999) *Ukrainian emigration. Cultural Work of Ukrainian Emigration 1919-1939*. Kyiv (in Ukr.)
9. Antonovich, V. (1889) *Memoirs concerning the history of Southern Russia*. Vol. 1. (in Russ.)
10. Troshchinsky, V.P., Shevchenko, A.A.. (1999) *Ukrainians in the world*. Kyiv. T. 15 (in Ukr.)
11. Wozniak, M. (1927) *Martin Pashkovsky about the Cossack clashes with the Tatars and the fate of the yasir*. Imprint from “Notes of the National Technical School”. Lviv. Vol. 147 (in Ukr.)
12. (1822) *Collection of state documents and contracts*. Moscow. Vol. III. (in Russ.)
13. Krip'yakevich, I. *Ostaf Astamaty (Ostamatenko), the Ukrainian ambassador in Turkey of 1670-rd years*. 7-15 (in Ukr.)
14. (1914) *Mazepintsy in Turkey. From the papers of Sadik Pasha (Tchaikovsky)*. Kyiv. Vol. II. 67-72 (in Ukr.)
15. Riznichenko, V. (1918) *Pylyp Orlik. (Getman - Emigrant). His life and activities*. Kyiv (in Ukr.)
16. Stepov, V. (1914) *Before the establishment of Danubian Sich*. Kyiv. Vol. II (in Ukr.)
17. (1923) *Ukrainians in Constantinople. Trybuna Ukrainy (Tribune of Ukraine)*, 4-7, 73-75 (in Ukr.)
18. (1928) *Tryzub (Trident)*, 22-23 (in Ukr.).

SAGAN Galyna, Doctor of Sciences (History), Associate Professor, Professor of the Department of World, History Borys Grinchenko Kyiv University,
e-mail: galinasagan@gmail.com

HISTORICAL RETROSPECT OF UKRAINIAN PRESENCE ON THE TURKISH SOIL

Abstract. Introduction. *Considering the fact that today in Ukraine at the state and private levels interest in our Black Sea neighbor again grows, and the ancient historical past stimulates it. It is worth turning to important, sometimes contradictory pages of the history of Ukrainian presence on Turkish soil. In the past, there were many positive ideas that Turkey and Ukraine, under certain subjective circumstances, failed to implement them as international cooperation partners. Therefore, turning to history will help overcome some of today's problems of Ukrainian-Turkish relations related to marriage emigration, earnings and more global issues - economic and strategic partnership.*

Purpose of this study is to show the reasons for the appearance of our compatriots within the Turkish state through the analysis of the centennial presence of Ukrainians on Turkish soil, to note the specifics of communicating with the authorities and ordinary people in different historical epochs, to highlight the process of formation or decline of the diaspora life of Ukrainians in Turkey.

Methods. In the article are used the following methods: analysis and synthesis, logical, critical, historical method, comparative, descriptive.

Results. The split that took place in the environment of before unified Ukrainian diaspora, became the result of political intrigues and unhealthy ambitions of individual diaspora leaders. This problem has a purely political background.

Originality. The features of the Ukrainians presence on Turkish soil for five centuries are shown. The reasons for the restoration of the Ukrainian diaspora in Turkey in the 21st century is indicated.

Conclusion. The historical retrospective of the Ukrainian presence on Turkish soil, which has lasted for more than seven centuries, demonstrates the different moods of the presence of our compatriots in this country. The forcible export of Ukrainians to the Ottoman Empire in the Middle Ages has changed into good-neighborly relations between Ukraine and the Republic of Turkey. Turkey has become a favorite holiday destination for Ukrainians. Many people go to work and stay living in this southern country for more than one year. The presence of Ukrainian diaspora structures in Turkey indicates that this country has accepted the Ukrainians hospitably. The life and work of our compatriots at a distance from the land of their origin gave rise to the need for the pleasure of national and cultural necessities. The Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey is actively involved in the organization of such requests of Ukrainians, whose position here is decisive.

Key words: captive (esir), the Ottoman Empire, Mazepa emigration, the Danubian Sich, diplomatic relations, the Ukrainian diaspora in Turkey.

Одержано редакцією 11.10.2017

Прийнято до публікації 30.11.2017

УДК 94(477):930.1(045)«1921»

СРІБНЯК Ігор Володимирович,
доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри всесвітньої історії
Історико-філософського факультету
Київського університету ім. Б. Грінченка,
e-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЮНАЦЬКОЇ ШКОЛИ АРМІЇ УНР У ТРАВНІ-ЖОВТНІ 1921 Р. ПІД ЧАС ІНТЕРНУВАННЯ В ПОЛЬЩІ («ВАДОВИЦЬКА ДОБА»)*

Метою даної статті є реконструкція таборового повсякдення Спільної юнацької школи Армії УНР у таборі Вадовиці (Польща) у травні-жовтні 1921 р. Автор статті застосував принцип історизму, що дало йому можливість переосмислити різні аспекти таборового повсякдення інтернованого вояцтва Армії УНР та дійти до важливих узагальнень. При цьому ним використовувались проблемно-хронологічний та конкретно-історичний методи, поєднання яких дозволило найповніше реалізувати заявлену у статті мету дослідження. До основних результатів дослідження слід віднести цілісне відтворення окремих аспектів внутрішнього життя та діяльності постійного і перемінного складу Спільної юнацької школи з виокремленням такої важли-

* Статтю підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europy Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі.